

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro archeologii
Historické vědy

Mgr. Hana Chorvátová

**Chronológia ženského honosného šperku vo včasnóm stredoveku a jeho
historický význam**

The chronology of the beautiful woman jewelry in the early Middle Ages and its
historical significance

Tézy

Praha 2015

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jiří Sláma, CSc.

Predložená práca je venovaná chronológii ženského honosného šperku 8. – 10. storočia na území južnej Moravy. Za posledné desaťročie sa veľmi výrazne zintenzívnili záujmy o danú tému nielen v našom prostredí (*Ungerma*n 2005; *Galuška* 2013; *Chorvátová* 2004, 2007), ale i v okolitých krajinách. V priebehu niekoľkých rokov sa objavilo niekoľko monografií, ktoré spracovávali šperk na území Rakúska (*Eichert* 2010), Chorvátska (*Petrinac* 2009), Srbska (*Bikič* 2010) a Bulharska (*Grigorov* 2007). Hlavným cieľom práce bolo vytvorenie relatívno-chronologickej sekvencie ženského šperku, nakoľko sa doteraz predpokladalo sa súbežné datovanie takmer všetkých druhov honosných náušnic a gombíkov do druhej polovice 9. storočia a začiatku 10. storočia (*Dostál* 1991). Len pri niekoľkých náušniciach a gombíkoch sa uvažovalo o staršom datovaní (*Pavlovičová* 1996; *Staššiková-Štukovská* 1996, 1999; *Štefanovičová* 2004). Ďalší zámer, ktorý vyplynul z práce, bol pokus o zasadenie relatívno-chronologickej sekvencie do absolútnych dát. Poznatky, ktoré vyplynuli z procesu bádania, sa značne odlišovali od doterajších vedomostí, bolo nevyhnutné pokúsiť aj o nový výklad zistených poznatkov. Ciele práce podmienili aj jej štruktúru, ktorú tvoria štyri hlavné kapitoly rozdelené na niekoľko podkapitol.

Prvá kapitola *I. Uvedenie do problematiky* bola venovaná uvedeniu do celej témy a je rozdelená do troch podkapitol. V prvej podkapitole sme sa dotkli otázky terminológie. V terminológii panuje nejednotnosť v pomenovaní šperku. Termín *byzantsko-orientálny šperk* sa z literatúry vytráca, v domácej i zahraničnej literatúre sa etablovalo nazvanie *veligradský šperk* (*Galuška* 1996, 90, 92; *Lutovský* 2001, 323; *Ungerma*n 2005, 708; *Eichert* 2010, 24; *Szöke* 2010, 36; *Nowotny* 2011, 113). Zároveň sa v českej a slovenskej literatúre začína častejšie objavovať označenie *veľkomoravský šperk* (*Profantová* 2003, 71; *Hanuliak* 2004), resp. *ženský šperk staršieho alebo mladšieho veľkomoravského horizontu* (najmä *Ungerma*n 2005). Prvý termín vopred implikuje pôvod šperku a druhý ho absolútne vymedzuje. Voči termínu *veligradský šperk* sa objavujú v archeologickej obci výhrady, ale vzhľadom k jeho prijatiu v zahraničnej literatúre by možno stálo za zváženie, či by daný termín nemohol predsa označovať skúmaný ženský honosný šperk. Otázka pomenovania šperku bude pravdepodobne predmetom širšej diskusie v najbližšom období. Vzhľadom k nevyjasnenosti ohľadne pomenovania šperku sme v práci zvolili opisný termín *ženský honosný šperk*.

Druhá podkapitola je venovaná dejinám bádania. Pre lepšie porozumenie komplikovaného vývoja názorov na datovanie ženského honosného šperku sme

priblížili podrobný prehľad názorov. Pričom sme sa zamerali na procesy, ktoré viedli k formovaniu predstáv o chronológii ženského honosného šperku. Ukázalo sa, že datovanie šperku determinovali dochované zmienky historických udalostí (*Schránil 1925; Hrubý 1955a*). Obdobná prax nie je viazaná len na českú a slovenskú archeológiu, ale zasahuje i ostatné európske včasnostredoveké archeológie (*Breuer 2005*).

V tretej podkapitole je venovaná osobitná pozornosť venovaná nezrovnalostiam a rozporom v relatívnom datovaní na pohrebisku „Na valách“. Daný krok je veľmi dôležitý pre pochopenie výrazne zmeneného datovania pri niektorých typoch náušnic a gombíkov. V podkapitole sme opísali osem nálezových situácií, na základe ktorých bolo možné sledovať relatívno-chronologický vzťah hrobov so šperkmi a neskôr sa stali základom pre relatívno-chronologickú sekvenciu ženského honosného šperku.

Prvým krokom k novému spracovaniu relatívno-chronologickej sekvencie bolo dôkladné oboznámenie sa s jednotlivými typmi náušnic a gombíkov, ktorá je predstavená v druhej kapitole práce *II. Klasifikácia šperku*. Pri klasifikácii náušnic a gombíkov sme vychádzali z doterajších systémov, ktoré vypracovali V. Hrubý (1955) a B. Dostál (1966). Pri jednotlivých typoch sa sledovala ich tvarová, výzdobná variabilita a doterajšie názory na ich datovanie. Dôležitou súčasťou bolo i pozorovanie nálezovej situácie na pohrebisku Staré Město „Na valách“ (*Hrubý 1955a*). Analýza pohrebiska ukázala, že v prípade pohrebiska Na valách sa môžeme opierať nielen o vertikálnu ale i horizontálnu stratigrafiu, čo výrazne pomohlo pri tvorbe relatívnej chronológie šperku. Pri analýze pohrebiska sme vychádzali z druhej časti V. Hrubého monografie *Archeologické prameny*, s ktorou je možné vďaka presným opisom hrobov pracovať a plánov. Dôležitým prameňom sa dnes javí plán časti pohrebiska publikovaný J. Poulíkom (1948-1950). Nezrovnalosti, ktoré sme opísali, sa odhalili výlučne na základe rozboru pramennej časti monografie a s porovnávaním výsledkov prezentovaných v prvej časti.

Analýza šperkov priniesla niekoľko nových poznatkov takmer pri každom type náušnic alebo gombíkov. Zaujímavé poznatky sa získali z podrobného skúmania hrozienských náušnic, pri ktorých sme vytvorili novú klasifikáciu. Nové rozčlenenie hrozienských náušnic kladie dôraz na formu hrozienska a nie výzdobu dolného oblúka. Po zvolení daného kritéria bolo možné rozlíšiť šesť typov hrozienských náušnic: náušnice s klasovitým hrozienkou, hrozienskú náušnicu typ Trilje, náušnice so štyrmi granulkami, náušnice s predĺženým hrozienkou, náušnice s dvojkónickým hrozienkou

a náušnice s obojstranným hroziakom zo štyroch granuliek. Päť typov už bolo v minulosti opísaných. Vyčlenený bol nový typ hroziakových náušnic, ktorý je pracovne označený termínom *typ Trilje*. V minulosti boli obdobné náušnice zaradované medzi náušnice s klasovitým hroziakom. Detailné pozorovanie tvaru a prevedenia hroziaka ukazuje isté rozdiely v prevedení hroziaka. Spodná a horná časť hroziaka tvorená radmi granuliek rôznych veľkostí, ktoré sú na seba pripájané buď krúžkom z drobných granuliek (väčšinou) alebo na hladký drôtik. Pri náušniciach s klasovitým hroziakom sú rady granuliek ukladané priamo na seba, neobjavuje sa medzi zrnčkami ani krúžok z drôtika a ani z granulácie. Dôležitý rozdiel oproti náušniciam s klasovitým hroziakom je aj vo veľkosti granulky, ktorá hroziak ukončuje. Pri náušniciach *typu Trilje* dosahuje granuľka podstatne väčšie rozmery oproti ostatným granulkám, z ktorých pozostáva hroziak. Opäť sa tieto náušnice objavujú vo variantoch so zdobeným alebo nezdobeným dolným oblúkom napr. z bronzu alebo striebra ale i honosnejšie exempláre, čiže ich dolný oblúk je zdobený napr. granuláciou a sú zhotovené zo zlata.

Rozbor inventárov s hroziakovými náušnicami priniesli niekoľko nových zaujímavých poznatkov, ktoré pomohli uchopiť pestrú rôznorodosť skupín šperku na území južnej Moravy i juhozápadného Slovenska a prilahlých častí Rakúska a Maďarska. Rozbor preukázal osobité postavenie náušnice s klasovitým hroziakom. Spomínaný typ náušnic je najpočetnejším a najrozšírenejším typom nielen hroziakových náušnic ale náušnic všeobecne. Zároveň sa však preukázalo, že náušnice s klasovitým hroziakom sa s niektorými typmi hroziakových náušnic takmer vôbec nevyskytujú, ojedinele sa vyskytli s náušnicami typu *Trilje*. Náušnice s klasovitým hroziakom sa minimálne alebo vôbec nevyskytuje s hroziakovou náušnicou so štyrmi granulkami, s náušnicou s dvojkonickým hroziakom alebo hroziakovou náušnicou s obojstranným hroziakom so štyrmi granulkami. Ostatné zmienené hroziakové náušnice medzi sebou vytvárali rôzne kombinácie a vyskytovali sa skôr na pohrebiskách vidieckeho charakteru, napr. Nechvalín, Prušánky, Velké Bílovice. Náušnice s klasovitým hroziakom sa ale predovšetkým vyskytovali s bubienkovými, košíkovými a stĺpčekovými náušnicami. Na vidieckych pohrebiskách, kde sa posledne spomínané náušnice objavovali skromnejšie, sa náušnice s klasovitým hroziakom kombinovali s náušnicami ako napr. náušnice s trubičkou.

Podobná situácia sa objavuje medzi gombíkmi. Rozborom inventárov bolo zistené, že tri typy gombíkov – *typ Skalica*, *gombíky zdobené filigránovými krúžkami*

a sklenené gombíky sa nevyskytujú s ostatnými typmi gombíkov ako sú: gombíky s tepanými špirálami, tekvicovité gombíky, strieborné gombíky zdobené na celom povrchu granuláciou, dvojplášťové gombíky, strieborné puklicové gombíky a tepané gombíky s rytou výzdobou. Súčasťou inventárov sú aj odlišné typy náušnic. Pravdepodobne ide o zatiaľ nerozpoznanú skupinu šperkov, ktorá zrejme vychádza z úplne odlišného zdroja ako honosné šperky.

Pozornosť v práci je venovaná najmä honosnému šperku. Vzájomné kombinácie alebo absencia boli sledovaná najmä v skupine honosných okrás a priniesli zaujímavé zistenia. Náušnice zdobené na hornom oblúku sa vyskytovali s rôznymi typmi lunicových náušnic a náušnic s bodlinatou výzdobou. Neobjavili sa v kombinácii s náušnicami s klasovitým hroziakom, košíkovými, bubienkovými a stĺpčekovými náušnicami. Zároveň sa s náušnicami zdobenými na hornom oblúku vyskytli len tekvicové gombíky a gombíky so granuláciou na celom povrchu. Ostatné typy gombíkov neboli zatiaľ zistené. Košíkové, bubienkové, stĺpčekové náušnice a náušnice s klasovitým hroziakom vytvárali kombinácie s úplne inými typmi gombíkov. Najvýraznejšie boli zastúpené gombíky s rytou výzdobou a puklicové gombíky.

Najdôležitejšia časť práce je tretia kapitola *III. Vývoj kolekcií ženského honosného šperku*. Kapitola priamo nadväzuje na poznatky získané v prechádzajúcich statiach práce. Od sústredenia na jednotlivé typy a druhy okrás sa pozornosť obracia na celé súbory šperkov. Tie v podstate predstavujú kompletný inventár ženských okrás jednotlivých hrobov. Vo väčšine prác, ktoré sa doteraz zaoberali šperkom včasného stredoveku, sa pozornosť sústredila na jednotlivé druhy šperku a v rámci nich na jednotlivé typy. Mnohé práce venované šperku obsahujú schémy, na ktorých autori vizuálne prezentujú, v ktorom časovom období boli konkrétne druhy okrás, prípadne iné predmety súčasťou živej hmotnej kultúry (Grigorov 2007, obr. 24-31; Petrinec 2009, Tab. 306-317). Vychádzajúc z názorov na datovanie sa vymedzil predpokladaný interval ich výskytu. Čo však stále uniká, je celkový pohľad na proces premien v móde ženských okrás. Podobne boli v minulosti zobrazované osobitne jednotlivé typy korálikov a nadobudla sa predstava, že koráliky nie sú chronologicky citlivým predmetom, na podklade ktorého by sa mohla vytvárať relatívna chronológia. Až neskôr, keď bádatelia sledovali nielen jednotlivé koráliky ale náhrdelníky ako celok, sa preukázalo, že aj sklenené perly sú veľmi spoľahlivou pomôckou. Dôležité však bolo sledovať, v akých kombináciách sa koráliky navzájom vyskytujú v náhrdelníku (Sasse – Theune 1996, pozn. č. 1). Pomocou tejto metódy sa podarilo viacerým bádateľom

preukázať význam korálikov a ich vzájomných kombinácií pri relatívnom datovaní pohrebísk. Autorky uvedenú metódu verifikovali porovnaním poznatkov k chronológii kovových okrás (najmä spôn) zo ženských hrobov (*Sasse – Theune 1996, 187*). Rovnaká metódou bola využitá pri tvorbe relatívno-chronologickej sekvencie ženského honosného šperku. Vysoký vzájomný výskyt v rôznych typov náušnic s rôznymi typmi gombíkov v inventároch hrobov nám umožnil využiť bohaté ženské hroby ako podklad pre vytváranie relatívnej chronológie honosného šperku. Veľmi bohaté ženské hroby na moravských pohrebiskách poskytujú dostatočné množstvo nálezov pre porovnávanie. Ako už bolo vyššie naznačené, z pozorovaní vyplynuli dve výrazne odlišné skupiny kolekcií ženského honosného šperku. Prvé kolekcie tvorili náušnice zdobené na hornom oblúku, lunicové náušnice a tekvicové gombíky. Pracovne sme dané kolekcie nazvali *horizont Trilje – Staré Město*, podľa koncentrácie pohrebísk na území dnešného Starého Města a v jeho blízkom okolí, sú nekropoly v polohe Špitálky a Uherské-Hradiště – Sady. Druhú skupinu kolekcií, sme pracovne nazvali *nová vlna šperku*, predstavovali hroby s košíkovými, bubienkovými, stĺpčekovými náušnicami, náušnicami s klasovitým hrozienkom a gombíkmi rytou výzdobou. Hroby s prvými zmieňovanými kolekciami sa koncentrovali najmä v najsevernejšej časti pohrebiska pod valom. Hroby s *novou vlnou šperku* sa sústreďovali v strednej a južnej časti pohrebiska, pričom mnohé hroby s týmito kolekciami boli prevrstvené mladšími hrobmi. Pozorovaním umiestnenia hrobov so sledovanými kolekciami na pohrebisku „Na valách“ sa podarilo zistiť, že ide o zmenu v čase, čo umožňuje usporiadať kolekcie šperkov do relatívno-chronologickej sekvencie.

V kolekciách s *novou vlnou šperku* sa ďalším pozorovaním kombinácií náušnic a gombíkov preukázala tiež zmena, ktorá už však nebola taká výrazná ako nástup samotnej *novej vlny*. Vytratilí sa náušnice s prelamovaným stĺpčekom, náušnice s vnútornou lunicou a bodlinatá výzdoba. Medzi gombíkmi sa neobjavujú viac dvojplášťové gombíky. Uvedené zmeny nevyplývajú len z pozorovaní kolekcií, ale môžeme daný vývoj verifikovať aj stratigraficky. V tomto prípade sa nemusíme spoliehať už len na pohrebisko „Na valách“, ale k dispozícii máme aj pohrebisko pri druhom mikulčickom kostole, odkiaľ pochádza niekoľko dôležitých stratigrafických situácií, napr. situácia pri hrobe č. 44. Z pohrebiska Staré Město „Na valách“ je bezpečne archeologicky doložený mladší horizont hrobov. V kolekciách, ktoré sa v ňom objavili, dominuje iné zloženie náušnic a gombíkov. Dominujú štvorbubienkové náušnice, ktorú majú bubienky uchytené pútkom a stĺpčekové náušnice zdobené na

celom povrchu granuláciou. Naďalej pokračujú náušnice s klasovitým hroziakom a šesť- alebo sedembubienkové alebo košíkové náušnice. Z gombíkov prevládajú tepaný gombíky s rytou výzdobou s motívom palmy v srdcovitom meandri a vytratil sa zoomorfné motívy a motív pletenca.

Bohužiaľ, ostatné doteraz publikované pohrebiská neponúkajú možnosť overiť uvedené poznatky. Hroby s kolekciami s náušnicami zdobenými na hornom oblúku poznáme okrem pohrebiska „Na valách“ ešte z nekropol v Starom Měste polohy „Špitálky“ a z Uherského Hradišťa – Sady. Archeologická situácia na oboch pohrebiskách neumožňuje podobné pozorovanie. Na pohrebisku Břeclav-Pohansko a na doteraz publikovaných pohrebiskách z Mikulčíc neboli zistené najstaršie kolekcie, čo naznačuje, že dané pohrebiská vznikli neskôr. Pravdepodobne v danom období sa začína pochovávať i na pohrebisku v Starej Kouřimi.

Porovnávanie celých kolekcí nielen jednotlivých typov šperku nám dovolilo posunúť sa ďalej. Podarilo sa naznačiť relatívno-chronologický vývoj ženského honosného šperku. Vďaka tomuto postupu môžeme sledovať vývin módy ako celku. Môžeme konštatovať, že na začiatku ženskej módy elít boli kolekcie, v ktorých dominovali náušnice zdobené na hornom oblúku, rôzne typy lunicových náušnic a z gombíkov: tekvicové a strieborné zdobené granuláciou na celom povrchu. Neskôr nastúpili úplne nové typy náušnic aj gombíkov. Predložená sekvencia kolekcí však otvorila ďalšie otázky, ktoré plynulo vychádzajú z celkového poňatia témy. Do popredia vystupujú dva problémy. Prvý sa týka absolútneho datovania skúmaného šperku a druhý jeho pôvodu.

Prvé kolekcie prezentované náušnicami zdobenými na hornom oblúku je možné na základe viacerých indícií datovať už do záveru 8. storočia s možným presahom do nasledujúceho storočia. Jednou veľmi závažnou indíciou je podobnosť s obdobnými náušnicami zdobenými na hornom oblúku z avarských pohrebísk, ktoré označila Z. Čilinská ako typ X a dotovala ich do celého 8. storočia (Čilinská 1975). Druhým dôležitým momentom je nález hrobu v Trilje s obdobnými náušnicami a s mincou Konštantína V. vyrazenou medzi rokmi 751-775. Napriek mnohým pochybnostiam, ktoré sa v minulosti objavili, sa zdá, že minca aj vzhľadom na jej vysoký mincovný lesk, je spoľahlivým datovacím prostriedkom daného hrobu. K chronologickému zaradeniu najstaršieho horizontu prispievajú i mozaikové koráliky z niektorých hrobov. Najstarší horizont pravdepodobne netrval dlho. Opäť vzhľadom na okolnosti na

pohrebisku Na valách, môžeme uvažovať, že okrasy charakteristické pre daný horizont sa vytrácajú krátko po začiatku 9. storočia.

Komplikovanejšia situácia nastáva pri novej vlne šperkov, ktorú nám predstavujú najmä stĺpčekové, košíkové, bubienkové náušnice a náušnice s klasovitým hroziakom, spolu s tepanými gombíkmi s rytou výzdobou, puklicovými a dvojplášťovými gombíkmi. Doposiaľ sa neobjavila žiadna minca s kolekciami *novej vlny šperkov* a nie sú známe ani žiadne dendrodáta. Jedinou pomôckou ostáva len poloha hrobov s novými kolekciami na pohrebisku Na valách a predpokladu, že pochovávanie sa posúva postupne južným smerom. Podľa ich rozloženia na pohrebisku môžeme usudzovať, že nová kolekcia nasleduje pomerne rýchlo. Úvaha vyplýva najmä z polohy hrobu 282/49 i hrobu 133/51, ktoré sa nachádzajú v blízkosti hrobov s najstaršími kolekciami.

Ako sme vyššie uviedli, podľa pozorovaní kolekcii môžeme hovoriť i o nepatrnej obmene v *novej kolekcii šperku*, ktorá je podchytená i archeologicky. Vytratil sa honosné varianty stĺpčekových náušnic a objavili sa nové varianty štvorbubienkových náušnic (bubienky sú zachytené pútkom na dolnom oblúku). Z gombíkov sa vytratil dvojplášťové prívesky a zmeny môžeme pozorovať na tepaných gombíkoch s rytou výzdobou. Vytratil sa gombíky s animálnymi motívmi a zmenila sa kompozícia výzdoby s palmetou. K motívu jednoduchej palmetry pribudol motív palmetry v srdcovitom meandri. Zároveň sa zmenila i veľkosť gombíkov. Gombíky s palmetami v srdcovitom meandri dosahovali väčšie rozmery a spravidla boli zhotovené zo striebra. Dané zmeny sú preukázané i dvoma archeologickými situáciami. Ide o hrob č. 5/48 pohrebisku Na valách a hrob č. 44 pri druhom mikulčickom kostole, pri ktorých je preukázané, že patria mladšiemu horizontu pochovávania. Podobne ako pri určení nástupu novej vlny šperku, nevieme určiť ani nástupu obmeny kolekcii. Naše úvahy o nástupe môžeme odvíjať len na základe iných nálezov a dedukcie. Hrob č. 44 pri druhom mikulčickom kostole je známy najmä ostrohami s maskami (typ IA podľa V. Hrubého). Ostrohy pôvodne J. Poulík datoval do poslednej tretiny 9. storočia (Poulík 1957) a neskôr i zaradil do prvej tretiny a spojil ich s blatnicko-mikulčickým horizontom (Poulík 1963). V súčasnosti vieme, že typ ostrôh z hrobu č. 44 patrí k relatívne najmladším ostroham, ktoré sa začali vyskytovať v hmotnej kultúre moravských Slovanov. Objavili sa v kombinácii s mečom typu X (Staré Město „Na valách“ hrob č. 190/50), čo nám dovoľuje uvažovať o výskyte ostrôh typu IA až v priebehu druhej polovici 9. storočia. Z uvedeného môžeme usudzovať, že

pravdepodobne obmena kolekcí nastupuje niekedy v priebehu druhej polovici 9. storočia. Presné časové vymedzenie zatiaľ nie je možné.

Z uvedených poznatkov môžeme aspoň čiastočne zasadiť relatívno-chronologickú sekvenciu do konkrétnych rokov. Najstaršie kolekcie pravdepodobne vznikali v posledných desaťročiach 8. storočia a ich niektoré nositeľky boli pravdepodobne ešte v 8. storočí s nimi uložené do zeme. Kolekcie novej vlny šperku sa objavujú pravdepodobne náhle po začiatku 9. storočia (po prvom desaťročí?). Po polovici 9. storočia dochádza k obmene kolekcí. V budúcnosti by sa malo bádanie zamerať na spresnenie absolútneho datovania. Ideálnym riešením by bolo získanie podkladov pre prírodovedné datovanie pomocou dendrochronológie.

Ďalší okruh otázok, ktoré veľmi úzko súvisia s hlavnou témou práce, sa týka pôvodu ženského honosného šperku. Názov *byzantsko-orientálny šperk*, ktorý sa v minulosti používal, naznačoval predpoklad bádateľov o jeho pôvode. V prípade tepaných gombíkov s rytou výzdobou sa objavil i názor, že ide o produkt domácich dielní, neskôr bádatelia uvažovali o orientálnych vplyvoch. Hľadanie a riešenie pôvodu honosného šperku narážalo najmä na jeden problém. K väčšine typov náušnic i gombíkov chýbali a stále chýbajú analógie z územia prináležiaceho v 9. storočí Byzancii. Napriek tomu sa veľmi intenzívne presadzovala myšlienka pôvodu šperku z Byzancie a jeho spojitost' s príchodom Konštantína a Metoda na Veľkú Moravu. Neskôr sa objavili úvahy o vplyve adriatickej oblasti (*Štefanovičová 2004*). O inšpiráciách zo Západu sa vôbec neuvažovalo (s výnimkou J. Böhma (*1941*)). Prvýkrát o západnej proveniencii honosného šperku začal uvažovať Š. Ungerman (*2005*).

Relatívno-chronologická sekvencia ukázala dve veľmi odlišné kolekcie honosných šperkov. Jednotlivé druhy okrás sa navzájom ani nekombinovali. Zopakujeme, pre prvé kolekcie sú charakteristické najmä náušnice zdobené na hornom oblúku a lunicové náušnice s bubienkami, či lunicové náušnice formované z filigránu. Z gombíkov sa v kolekciiach objavuje tekvicovitý gombík a gombík zdobený granuláciou na celom povrchu. Vzhľadom k prítomnosti náušnic zdobených na hornom oblúku a lunicových náušnic, ku ktorým poznáme i analógie na avarských pohrebiskách, môžeme predpokladať, že dané náušnice boli zhotovené zlatníkmi pôsobiacimi pri avarskej elite, ktorí vychádzali z tradície jemného byzantského klenotníctva (*Polou-Papadimitiou – Tzavella – Ott 2012*). V kolekciiach novej vlny šperku sú úplne odlišné tvary náušnic, ktoré sa dovtedy v spektre byzantského

klenotníctva neobjavili – ide najmä o stĺpčekové, košíkové náušnice. Ani ku tepaným gombíkom s rytou výzdobu nie sú známe analógie na území Byzancie. Prekvapivo sa však istú podobnosť pre stĺpčekové náušnice nachádzame v náušniciach z franských pohrebísk z 8. storočia označovaných ako *Bommelohrring mit zylindrischem Mittelteil* (Stein 1967). Zo západného prostredia je známa aj náušnica s troma košíkmi zhotovenými z filigránu (Stuttgart). Ďalšou indíciou je aj zhoda v ukončení dolného oblúka na moravských náušniciach, u ktorých predpokladáme západný pôvod alebo inšpiráciu – stĺpčekové, košíkové, v esovitej slučke, tak ako ju nachádzame i na náušniciach z Nemecka. Na základe uvedených skutočností nie je vylúčené, že istá inšpirácia, či impulz pre moravský šperk mohli stáť pod vplyvom franského prostredia. Nemáme žiaľ, priamy dôkaz, ale celková kultúrno-politická situácia uvedené úvahy nevyklučuje. Franská ríša v 8. a 9. storočí bola v Európe jednoznačne progresívnym elementom v priestore západnej i strednej Európy. Sústreďovali sa v nej vynikajúci učenci, stavitelia i klenotníci. Zároveň historické bádanie zreteľne dokázalo, že kontakt rôznych *gentes* s Franskou ríšou viedol k ich civilizačnému rastu. Pravdepodobne nebolo oblasti, v ktorej by nebol sa neodrazil vplyv Franskej ríše.

Okrem kolekcií honosných šperkov so stĺpčekovými a košíkovými náušnicami sa spektre šperku objavujú ďalšie dve skupiny kolekcií. Jedna skupina - *šperk nitrianskeho typu* už bola v minulosti opísaná (Štefanovičová 1990) a najnovšie poznatky potvrdzujú pôvodne úvahy (Kouřil 2009; Langó 2014). Druhá skupina šperku zatiaľ charakterizovaná v literatúre nebola. V kolekciách sa objavujú netypické náušnice, často singularity a sprevádzajú ich náhrdelníky, ktorá ale chýbajú v kolekciách so košíkovými a stĺpčekovými náušnicami. Zároveň sa tu objavujú iné typy gombíkov – sklenené, gombíky zdobené filigránovými krúžkami a gombíky nazvané pracovne *typ Skalica*. Budúci výskum by sa mal zamerať na analýzu spomínanej skupiny šperkov. K dôležitým bodom výskumu bude chronologický vzťah skupiny honosných kolekcií a novej rozpoznanej skupiny. Podľa horizontálnej stratigrafie zo Starého Města sa javí, že v istej fáze boli obe skupiny súčasné.

Všetky opísané nové poznatky vyvolávajú mnohé ďalšie otázky v historickej rovine. Predpokladom interpretácie spoločenských, ekonomických a kultúrnych javov je správne relatívno-chronologické určenie a tiež absolútne datovanie. V predkladanej práci sme sa snažili splniť uvedenú podmienku, aby sme mohli v poslednej štvrtej kapitole *IV. Historický význam ženského honosného šperku* ponúknuť nový pohľad, presnejšie jednu z možností nového výkladu. Nová interpretácia vychádza z pozorovaní

horizontálnej stratigrafie na pohrebisku v Starom Měste „Na valách“. Z inventárov najstarších hrobov je zrejmé, že ženská móda na začiatku stála pod vplyvom vkusu avarských žien, ktoré získavali náušnice od byzantských klenotníkov. Niekedy po začiatku 9. storočia dochádza k náhlejšej zmene módy. Zmena je pravdepodobne vyvolaná kontaktom s Franskou ríšou. Ku kontaktom pravdepodobne začalo dochádzať v závere 8. storočia v súvislosti s útokmi Karola Veľkého na Avarský kaganát. Zintenzívnenie vzťahov sa pravdepodobne viaže na snahu Franskej ríše christianizovať územia patriace pod vplyv kaganátu. Móda a životný štýl franských bojovníkov oslovil aj moravské kniežatá a ich manželky, ktoré sa nebránili ďalším kontaktom s ríšou. Móda a životný štýl franských bojovníkov bola pre moravské kniežatá príťažlivá a pravdepodobne vyhľadávali ďalšie styky s ríšou. Veľmi skoro na južnú Moravu prichádzajú kňazimisionári snažiaci sa priviesť k novej viere elitu južnej Moravy. Vo včasnom stredoveku mnohí kňazi boli zároveň zručnými klenotníkmi (*Le Goff 2005*). Najznámejším príkladom je sv. Eligius. Nie je vylúčená možnosť, že pri príležitosti krstu obdarovávali kňazi ženy a deti skvostnými ozdobami, ktoré pre ne možno vopred pripravili. Pravdepodobne sa v budúcnosti objavia ďalšie výklady nových poznatkov, ktoré vzídu z nových spresnení a diskusií k chronológii ženského honosného šperku.

Literatúra:

Bikić, V. 2010: Vizantijski nakit u Srbiji. Modeli i nasleđe. Beograd.

Böhm, J. 1941: Kronika objeveného věku. Praha.

Breuer, E. 2005: Byzanz an der Donau. Eine Einführung in Chronologie und Fundmaterial

zur Archäologie im Frühmittelalter im mittleren Donaunraum. Verlag Lorenz Senn.

Dostál, B. 1966: Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě. Praha.

Dostál, B. 1991: Zur Datierungsfrage des grossmährischen Schmucks. Zalai múzeum 3, 81- 87.

Eichert, S. 2010 Die frühmittelalterlichen Grabfunde Kärntens. Die Materielle Kultur Karantansiens anhand der Grabfunde vom Ende der spätantike bis ins 11. Jahrhundert.

Klagenfurt am Wörthersee.

Galuška, L. 1996: To the possibility of moving the dating of the material culture on the basis

of the study of the graves from Staré Město and Uherské Hradiště-Sady, In: D. Bialeková/J. Zábojník (Hrsg.): Ethnische und kulturelle Verhältnisse an der mittleren

Donau vom 6. bis zum 11. Jahrhundert. Symposium Nitra 6 bis 10. November 1994.

Bratislava, 267-279.

Galuška, L. 2013: Hledání původu. Od avarských bronzů ke zlatu Velké Moravy. Brno.

Grigorov, V. 2007: Metalni nakiti kod streddnovekovna Bulgarija (VII. - XI. v.). Sofia.

Hanuliak, M. 2004: Veľkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.-10. storočí na území Slovenska. Nitra.

Hrubý, V. 1955: Staré Město. Velkomoravské pohřebiště „Na valách”. Praha.

Chorvátová, H. 2004: K relativnej chronológii pohrebiska Staré Město v polohe Na valách, Acta historica neosoliensia 7, 199-235.

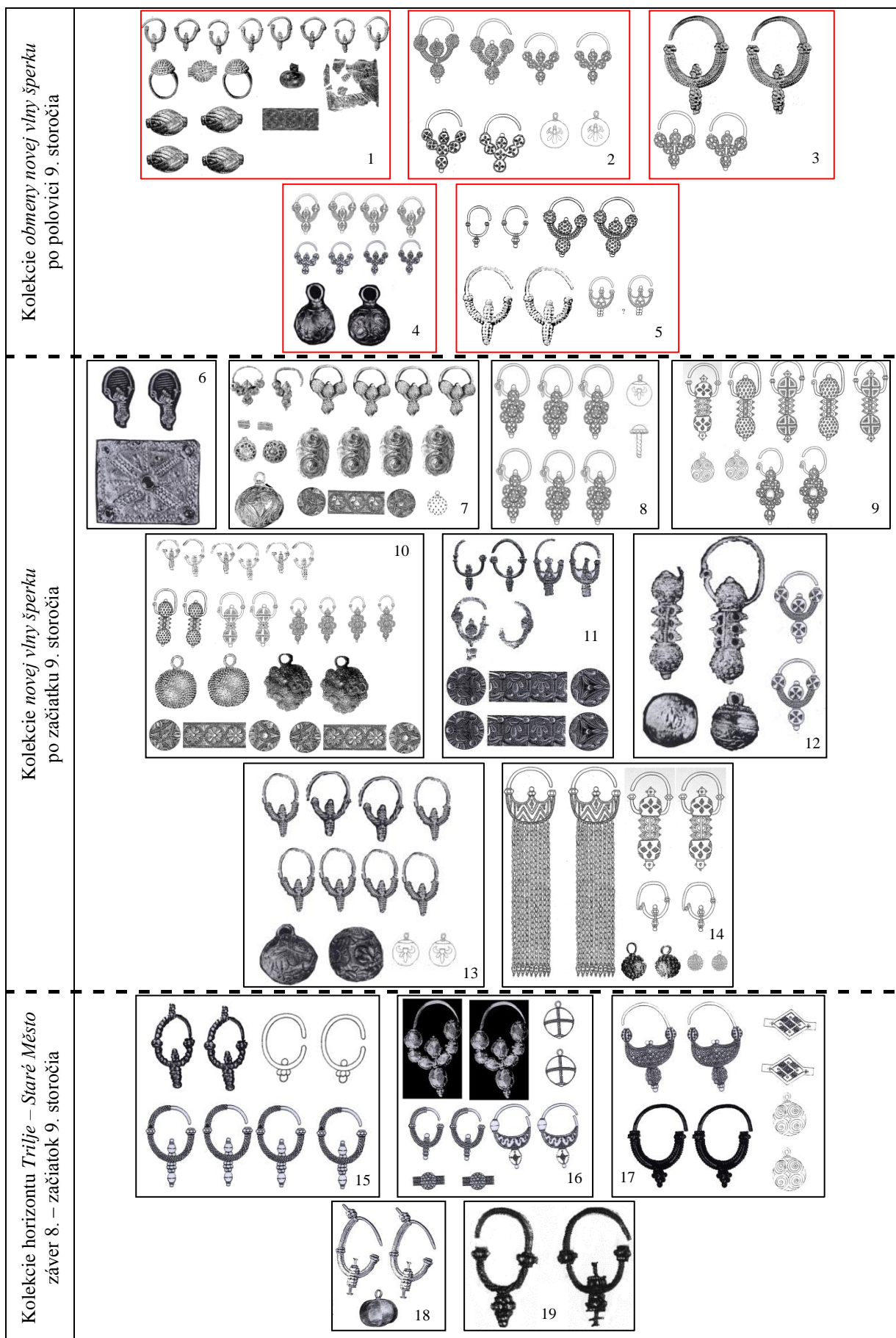
Chorvátová, H. 2007: Horizonty byzantsko-orientálneho šperku na tzv.

veľkomoravských pohrebiskách, In: Byzantská kultúra a Slovensko. (V. Turčan zost.). Zborník Slovenského národného múzea Archeológia – Supplementum 2, Bratislava, 83-101.

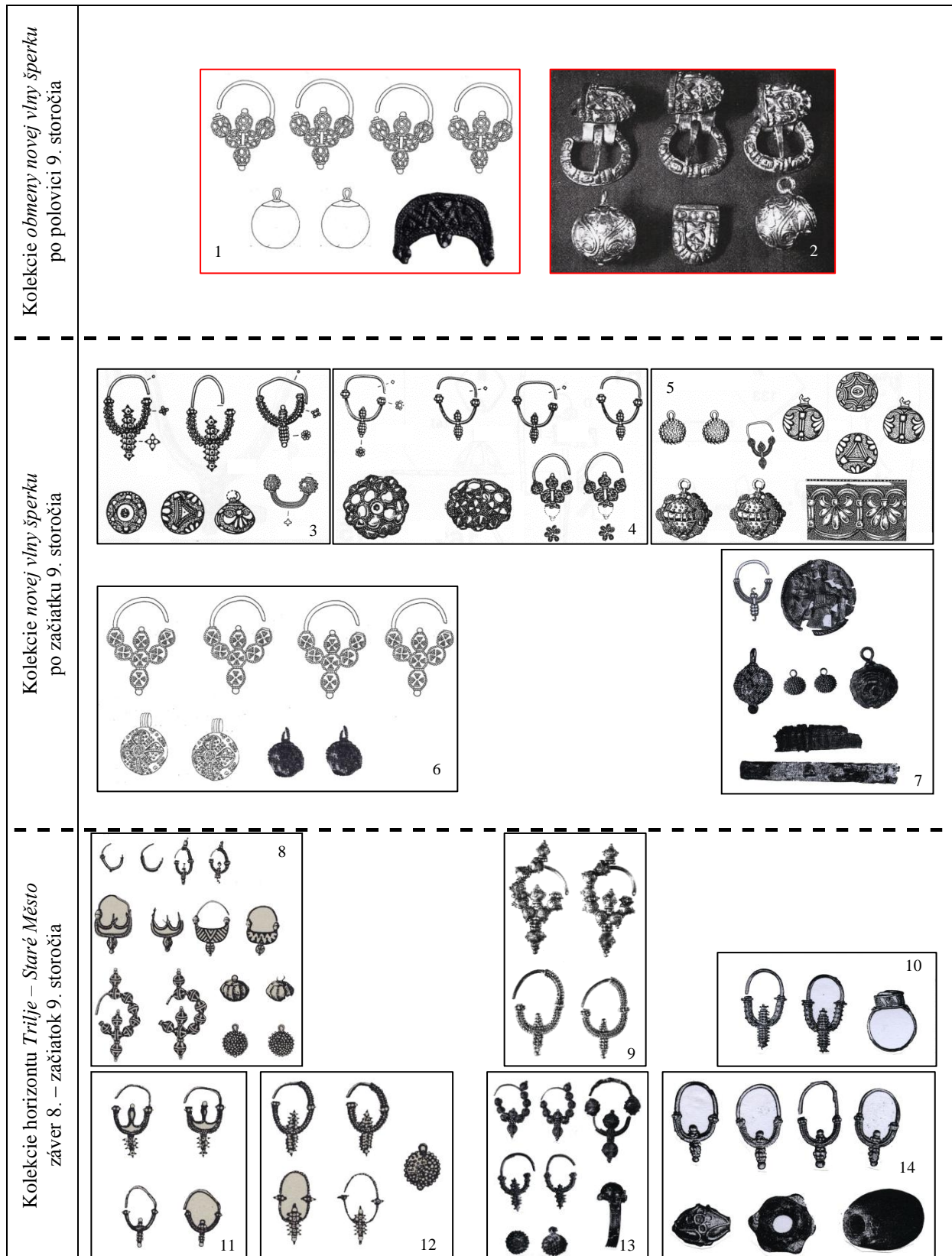
Kouřil, P. 2009: Ohringe des Nitraer Typs in Mähren. In: Maříková-Vlčková, P. –

- Mlynářová, J. – Tomášek, M. (eds.): *My Things Changed Things. Social Development and Cultural Exchange in Prehistory, Antiquity, and the Middle Age*. Prague.
- Langó, P. 2014: Egyedi függő Kiszombor B lelőhelyről (A unique Earring from the Kiszombor B Site), Avarok Pustái. Anders, A. – Balogh, Cs. – Türk, A. (ed.): Régészeti tanulmányok Lőrinczy Gábor 60. születésnapjára. (AVARUM SOLITUDINES. Archaeological studies presented to Gábor Lőrinczy on his sixtieth birthday). Budapest.*
- Le Goff, J. 2005: Za jiný středověk. Praha.*
- Lutovský, M. 2001: Encyklopedie slovanské archeologie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha.*
- Nowotny, E. 2011: Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Thunau, Obere Holzwiese. Untersuchungen zur Archäologie eines Grenzraumes in der späten Karolingerzeit. Wien.*
- Pavlovičová, E. 1996: K vypovedacej schopnosti gombíka u naddunajských Slovanov v 9. storočí. Slovenská archeológia 44, 95-153.*
- Petrinac, M. 2009: Gräberfelder aus dem 8. bis 11. Jahrhundert im Gebiet des frühmittelalterlichen kroatischen Staates, Split.*
- Poulik, J. 1948-1950: Jižní Morava země dávných Slovanů. Brno.*
- Poulik, J. 1957: Výsledky výzkumu na velkomoravském hradišti „Valy“ u Mikulčic, Památky archeologické 48, 241-388.*
- Poulik, J. 1963: Dvě velkomoravské rotundy v Mikulčicích. Praha.*
- Polou-Papadimitiou, N. – Tzavella, E. – Ott, J. 2012: Burial practices in Byzantine Greece: archaeological evidence and methodological problems for its interpretation. In: Salamon, M. - Wołoszyn, M. – Musin, A. – Špehar, P. (eds.): Rome, Constantinople and Newly-Converted Europe: Archaeological and Historical Evidence. Kraków - Leipzig - Rzeszów - Warszawa, 377-428.*
- Profantová, N. – Kavánová, B. 2003: Mikulčice. Pohřebiště u 6. a 12. kostela. Brno.*
- Staššiková-Štukovská, D. 1996: Problematika vybraných typov veligradských (byzantsko-orientálnych) náušnic Veľkej Moravy z pohľadu doterajších výsledkov výskumu v Borovciach. In: Svätopluk 894-1994. Nitra, 197-206.*
- Staššiková-Štukovská, D. 2000: K výskytu lunulových náušnic s hviezdovitým prívieskom v severnej časti Karpatskej kotliny. In: A. Avenarius/Z. Ševčíková*

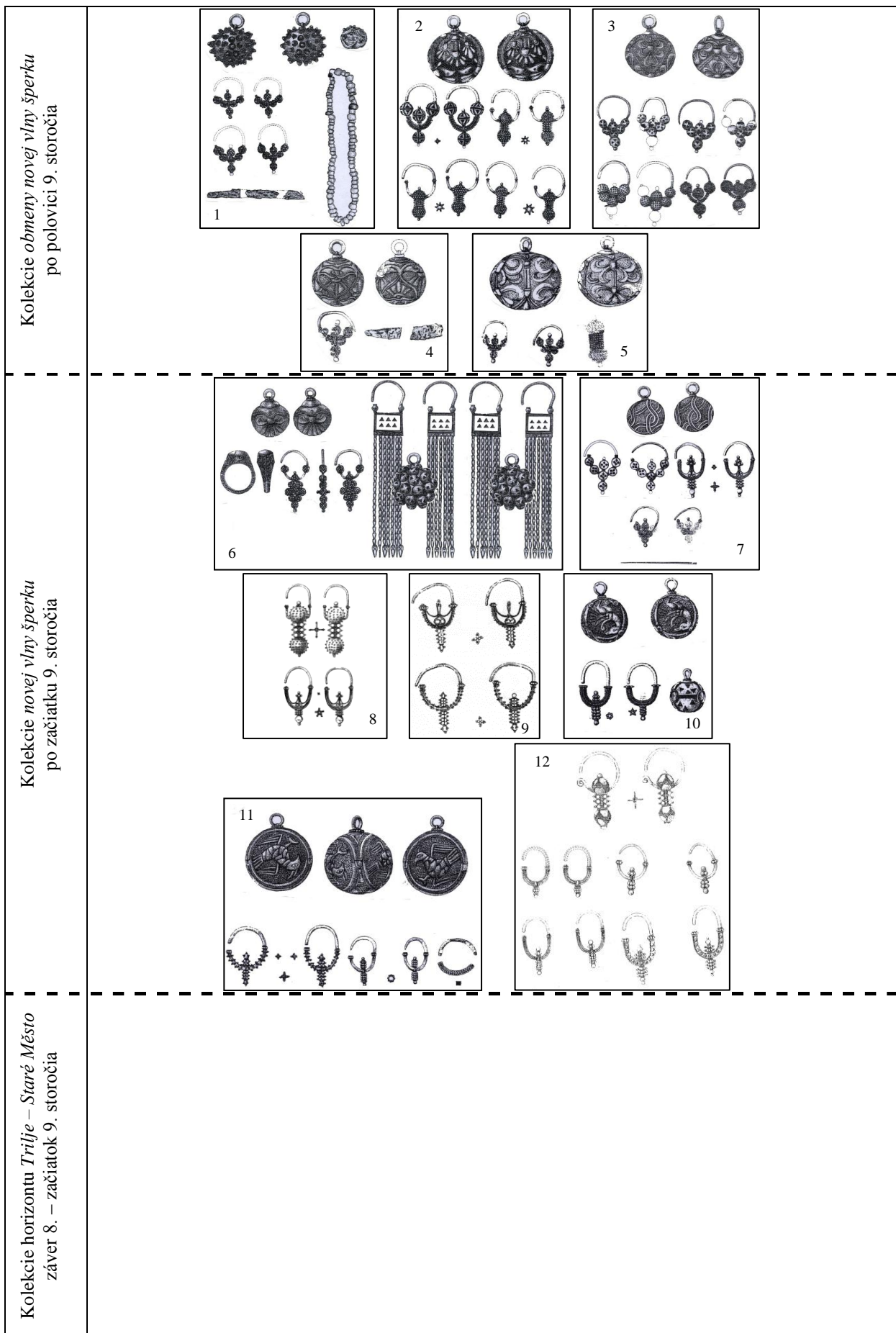
- (ed.): Slovensko a európsky juhovýchod. Medzikulúrne vzťahy a kontexty. (Zborník k životnému jubileu Tatiany Štefanovičovej). Bratislava, 250-295.
- Stein, F. 1967*: Adelsgräber des achten Jahrhunderts in Deutschland. Text und Tafeln. Berlin.
- Szőke, B. M., 2010*: Mosarburg/Zalavár und Pannonien in der Karolingerzeit, *Antaeus* 31-32, 9-52.
- Štefanovičová, T. 1990*: Schmuck des Nitraer Typs und seine Beziehungen zu Südosteuropa im 9. Jahrhundert. A. *Wosinsky Mór múzeum évkönyve* 15, 215-230.
- Štefanovičová, T. 2004*: K vývoju šperku adriatickej a stredodunajskej oblasti v prvej polovici 9. storočia. In: G. Fusek (red.): Zborník na počesť Dariny Bialekovej. Nitra, 389-395.
- Ungermaň, Š. 2005*: Ženský šperk staršieho veľkomoravského horizontu. *Archeologické rozhledy* 57, 707-749.

Tab. č. 35. 1 – 24/48, 2 – 15/48, 3 – 26/48, 4 – 5/48, 5 – 22/48, 6 – 259/49, 7 – 251/49, 8 – 154/50, 9 – 317/49, 10 – 282/49, 11 – 133/51, 12 – 299/49, 13 – 298/49, 14 – 106/AZ, 15 – 200/51, 16 – 193/51, 17 – 122/51, 18 – 51/50, 19 – 33/AZ.

Tab. č. 36. Mikulčice, 2. kostol: 1 – 1, 2 – 44, 6 – 98; Mikulčice, 6. kostol: 3 – 118, 4 – 160, 5 – 183; Mikulčice-„Na Štěpnici“ – 9; Staré Město-„Špitálky“: 7 – 15, 10 – 24, 13 – 2, 14 – 13A; Uherské Hradiště-„Sady“: 8 – 209/59, 11 – 86/60, 12 – 87/60.

Tab. č. 37. Břeclav-Pohansko: 1 – 394, 2 – 256, 3 – 135, 4 – 9, 5 – 197, 6 – 158, 7 – 98, 8 – 67, 9 – 263, 10 – 136, 11 – 38, 12 – 63.